

УДК 37.014.5(063)

Освітній ризик: індивідуально-психологічні прояви

Надія Крейдун,

кандидат психологічних наук, професор,

Олена Невоснна,

кандидат психологічних наук, доцент,

Любов Яворовська,

кандидат психологічних наук, доцент,

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У сучасній психологічній науці нараховується досить велика кількість визначень поняття «ризик». Але майже всі дослідники вважають, що ризик — це, по-перше, ознака діяльності, що характеризується невизначеністю її результату та ймовірними несприятливими наслідками у разі неуспіху, а, по-друге, це специфічний стан особистості, яка перебуває у ситуації вибору як такого, або вибору форми поведінки, тобто особистість перебуває у специфічному «підготовчому» етапі, за яким буде прийняте те чи інше рішення. Психологи вважають, що поняття «ризик» може трактуватися як:

- вимірювання співвідношення ймовірності неуспіху і ступеня несприятливих наслідків;
- дія, виконання якої ставить під загрозу задоволеність важливих потреб особистості;
- дія, що виконується в умовах вибору (сподіваючись на щасливий фінал), ризик як ситуація між двома (чи більше) можливими варіантами дії [1].

З цього боку, можна вважати, що ризик — це невід'ємна частина всього освітнього процесу. Мається на увазі, що «ризикованість» процесу освіти починається у суб'єкта з моменту розмірковувань про вибір ЗВО: чи я правильно обираю, чи це той ЗВО; процес спілкування з викладачем: «а якщо я зроблю так?», «я вчив», «спитайте ще» і т.п.; у міжособистісному спілкуванні: як себе проявити, де себе продемонструвати («дивіться, який я», «а я це вмю»); при прийнятті рішення про подовження навчання: магістратура, phd («чи вірно я дію?»); при працевлаштуванні після закінчення навчання: які у мене компетенції, що дозволяють мені бути успішним у кар'єрі.

М и розглядаємо «ризикований» навчальний процес з позиції студента, його задоволеності всіма аспектами навчання. Відмітимо, що вираження задоволеності багатоаспектним процесом навчання є тим чинником, що може свідчити про суб'єктивне переживання ризику як стану незадоволеності.

Нами було проведено дослідження серед студентів третього курсу одного із природничих факультетів університету, метою якого було визначення задоволеності студентів навчанням у вищому навчальному закладі. Студенти третього курсу у якості досліджуваних — це не випадковий вибір. Адже, саме у цей період навчання проявляється найяскравіше криза професійного вибору, бо іноді не

бувають про вибір ЗВО: чи я правильно обираю, чи це той ЗВО; процес спілкування з викладачем: «а якщо я зроблю так?», «я вчив», «спитайте ще» і т.п.; у міжособистісному спілкуванні: як себе проявити, де себе продемонструвати («дивіться, який я», «а я це вмю»); при прийнятті рішення про подовження навчання: магістратура, phd («чи вірно я дію?»); при працевлаштуванні після закінчення навчання: які у мене компетенції, що дозволяють мені бути успішним у кар'єрі.

всі майбутні випускники пов'язують свою професійну діяльність з отриманою у вузі спеціальністю [3].

У дослідженні було використано шкалу задоволеності студентів навчанням у вищому навчальному закладі, яка була розроблена нами за принципом методу бальних оцінок. Методика побудови шкал дозволила нам узагальнити теоретичний матеріал щодо факторів задоволеності навчанням у ЗВО. В основу цієї методики були покладені наступні аспекти організації навчання: задоволеність професійним вибором (вибором спеціальності); якість освіти, що отримується; організація заходів дозвілля (культурних та спортивно-оздоровчих); міжособистісні стосунки з однокурсниками; міжособистісні стосунки з викладачами; престижність вищого навчального закладу. Усі шкали мають два полюси — найвищий та найнижчий, які відповідають 100 % або 0 % задоволеності навчанням, а також середні значення. Досліджуванам потрібно було поставити відмітку на тому рівні шкали, «де вони зараз знаходяться» (як саме вони це розуміють і відчувають). Ми оцінювали відповіді респондентів у процентах.

У таблиці представлені результати дослідження.

Найвищий показник має шкала «Престиж вищого навчального закладу (91,3 %). Тобто, можна впевнено стверджувати, що студенти нашого університету пишаються навчанням саме у Каразінському. Також вище середнього оцінено показник «Якість освіти» (84,7%). Це може свідчити, що більшості студентів притаманна задоволеність, яку вони відчувають під час навчання, але деякі вважають, що «якість освіти», яку ми розуміємо як си-

стему методів викладання та змістовного наповнення дисциплін, що вивчаються, не завжди відповідає їх суб'єктивним очікуванням.

Щодо міжособистісного спілкування зі студентами та викладачами, ми відмічаємо, що студенти комфортно відчувають себе в означених стосунках (відповідно 70,3 % та 74,8 %). Саме таке спілкування є однією зі складових переживання задоволеності навчанням.

На перший погляд, може викликати подив середня вираженість (64,9 %) показника за шкалою «Задоволеність вибором спеціальності», адже це свідомий самостійний вибір студентів. Але, оскільки дослідження проводилося серед студентів третього курсу, то цей результат можна пояснити тим, що, як зазначалось нами вище, саме на цей період навчання припадає криза, пов'язана з переосвідомленням свого професійного вибору, оцінкою відповідності власних можливостей, якостей, особистісних особливостей обраній спеціальності.

Також кризовою ситуацією цього періоду можна пояснити середню вираженість показника за шкалою «Організація дозвілля» (51,6 %). Студенти на першому та другому курсах беруть участь у різноманітних культурних та спортивно-оздоровчих заходах, оскільки їх приваблює новизна студентського життя, можливість продемонструвати свої здібності не тільки в навчанні, але й в інших сферах. На третьому курсі цей інтерес дещо знижується.

Безумовно, отримані результати потребують додаткових досліджень.

Однією із «зон ризику» освітнього процесу є діада «викладач-студент». Мається на увазі взаємодія у цій діаді. Яким бачать

Середні значення показників ступеня задоволеності навчанням у ЗВО

Шкали, %	Задоволеність вибором спеціальності	Якість освіти	Організація дозвілля	Відносини з однокурсниками	Відносини з викладачами	Престиж ЗВО
Середнє значення за шкалою	64,9	84,7	51,6	70,3	74,8	91,3

викладача студенти, які уявлення у них про ідеального викладача.

При цьому ми відмічаємо, що у Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна двічі у навчальному році проводиться студентський моніторинг якості освіти. Результати моніторингу аналізуються на засіданнях ректорату, вчених рад факультетів, сумісних зборах керівництва та студентського активу, та спрямовані на підвищення якості навчального процесу.

Метою ж нашого дослідження [2] був аналіз суб'єктивних уявлень студентів різних курсів про ефективного сучасного викладача ЗВО. Студентам пропонували дати визначення поняттю «сучасний викладач» та виокремити п'ять найбільш привабливих та п'ять найбільш непривабливих якостей викладача ЗВО.

Ми отримали наступні результати. Визначення поняття «сучасний викладач ЗВО», які давали студенти першого курсу, відрізняються більшою описовістю і, в першу чергу, відображають потребу студента у дорослому, який може взяти відповідальність за молоде покоління. Крім цього, в цих визначеннях фіксується криза, яку переживають першокурсники: бажання бути дорослим — з одного боку, і недостатня сформованість особистісних структур, яка допомагає реалізувати це бажання, — з іншого. Виявляється це в очікуванні того, що студенти вважають, що їх «повинні зацікавити», «знайти підхід», «захопити», причому зробити це «цікаво і весело».

Студенти другого та третього курсів частіше відмічають професійні якості сучасного викладача та їх психолого-педагогічні компетенції. Студенти випускних курсів вважають, що сучасний викладач — це, перш за все, «робітник науки», «грамотний», «такий, який прагне до донесення своїх знань іншим», той, хто «інтегрує знання, досвід та сучасну думку», «володіє високим рівнем знань, вмінням чути думку студентів», «використовує інтерактивні методи навчання»,

«кваліфікований спеціаліст, який володіє сучасною інформацією та здібний викликати інтерес та донести свій предмет».

На другому етапі дослідження студентам пропонували назвати п'ять найбільш позитивних та п'ять найбільш негативних якостей викладача сучасної вищої школи. Серед найбільш позитивних якостей викладача, які виділяють першокурсники, — «почуття гумору», «доброта», «комунікабельність», «вміння тримати аудиторію». Студенти других-третьох курсів поряд з почуттям гумору відмічають — «інтелігентність», «щирість», «чуйність», «вміння структурувати матеріал», «любов до свого предмета», «почуття обов'язку», «вимогливість», «готовність допомогти», «ерудованість», «терплячість».

Студенти випускних курсів виокремлюють наступні якості: «креативність», «відкритість до діалогу зі студентами», «сучасний погляд на світ», «логічність вчинків», «мудрість», «прихильність до своєї ідеї», «інтелігентність» — та знову «почуття гумору».

Таким чином, на думку наших респондентів, ідеальний викладач — це, перш за все, харизматична, високопрофесійна, орієнтована на діалог зі студентами особистість. Студенти відмічають у викладача і негативні якості, причому ці якості стосуються як особистісних, поведінкових особливостей, так і професійних. Наприклад, «агресивність», «грубість», «безвідповідальність», позиція «я завжди правий», «байдужість», «зайва строгість» і «потурання», «вузькопрофесійність», «суб'єктивізм в оцінюванні», «невміння структурувати матеріал», «формалізм», «відсутність націленості на результат».

Нажаль, ми констатуємо, що виділені студентами негативні якості — це те, з чим він, студент, зіштовхується в своєму житті у ЗВО, тобто в організації навчально-виховного процесу ЗВО проявляються і ці негативні особливості викладача.

Ми зупинилися лише на деяких індивідуально-психологічних проявах ризику в освітньому процесі. Відмітимо, що психо-

логи визнають ризик до базових потреб особистості, тобто, без нього нікуди. Але все залежить від того, якою особистість виходить з «ризикованої дії», з переживання ризику. Ми вважаємо, що одним із завдань психологічної служби ЗВО, повинна бути робота, що направлена на формування у студентів навичок управління ризиком через формування навичок самоефективності. Розробка такої програми становить завдання наших подальших досліджень.

Література

1. Степанов О. М. Психологічна енциклопедія. — Київ : Академвидов, 2006. — 424 с.
2. Крейдун Н. П. Взаємодія у діаді «викладач-студент» як чинник успішного вирішення кризових ситуацій у студентському віці / Н. П. Крейдун, О. А. Невоєнна, О. Є. Поліванова, Л. М. Яворовська // Актуальні проблеми практичної психології : зб. статей IV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції Глухівського нац. пед. ун-ту імені О. Довженка. — Суми : ТОВ «Видавничий дім «Ельдорадо», 2017. — С. 66–68.
3. Крейдун Н. П. Задоволеність навчанням у вищому навчальному закладі як чинник професійної самоефективності сучасних студентів / Н. П. Крейдун, О. А. Невоєнна, О. Є. Поліванова, Л. М. Яворовська // Зб. наук.-метод. праць «Проблеми сучасної освіти». — Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. — Вип. 7. — С. 57–63.

Nadiya Kreydun, Olena Nevoyenna, Lyubov Yavorovska Educational risk: individual psychological manifestations

Abstract

The article is devoted to one aspect of the manifestation of risk, risky behavior in the personal space of a modern student as a subject of the educational process. The definitions of "risk" as actions performed in the conditions of choice are presented. It is noted that the student activity, starting with the choice of the ZOO and the employment, can be considered as a decision in the state of risk.

The results of the empirical research are the students' satisfaction with the aspects of the educational process: satisfaction with the choice of the specialty, the quality of education, the organization of leisure, relations with teachers, the prestige of higher education institution. The highest rate is recorded in the "Prestige ZOO" assessment. Described the results of the study, the purpose of which was to analyze the subjective representations of students of different courses of teaching about an effective modern teacher, his most attractive and negative (in terms of students) qualities. Students believe that a modern teacher is, above all, a charismatic person. The obtained research results can be applied in the work of curators of academic groups. Let's outline the prospects for further research on "risky behavior" of students: it is believed that self-efficacy skills are a means of managing risk.

Key words: risk, risk manifestation, educational space, satisfaction with study, modern teacher, self-efficacy.

15.02.2018